



# Diasporos istorija vadovėliuose

Julius PAPIRTIS

**PLU diskusija „Pasaulio lietuvių supratimo ugdymas mokykloje?“ vyko šių metų balandžio 25 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje. Diskusiją moderavo istorikas Domas Boguševičius, dalyvavo istorikė Daiva Dapkutė, VDU istorijos studentas Martynas Butkus, VU kultūros istorijos ir antropologijos studentas Domas Lavrukaitis, psichologė, studentų ateitininkų sąjungos pirmininkė Julija Ladigaitė.**

Diskusijos įžangoje moderatorius Domas Boguševičius nusakė situaciją: šiandienos švietimo programoje vietos lietuviškajai diasporai yra, bet jos palikta santykinai nedaug. Vadovėliuose išeivijos tematika arba visai praleista, arba jai skirti nedideli skyreliai. Problema didelė, o žvilgsnis siauras.

Iki 9-10 klasių tik nurodoma pati problematikos kryptis, o temos pateikimas ir išskleidimas priklauso nuo mokytojo apsiskaitymo, pasirengimo ir interesų. Jei mokytojas tampa vadovėlio įkaitu, temos išskleidimas priklauso nuo to, kaip šią temą padiktavo vieni ar kiti autoriai. 11-12 klasių programoje galima rasti, kad išeivijos tema nagrinėjama per tautinės tapatybės konstravimą išeivijoje, per lingvistinę ir kultūrinę tapatybę, ignoruojant visas kitas galimas – politines, vertybines, socialines, organizacines – veiklas. 1936 m. išleistoje A. Šapokos istorijoje P. Klimo rašyta dalis apie pasaulio lietuvius užima apie 40 psl.



Julija Ladigaitė



Domas Boguševičius



Martynas Butkus



Domas Lavrukaitis

**Domas Boguševičius:** Neseniai lituanistinės programos keitėsi ir jose atsirado intelektualine prasme labai neprastų, sudėtingų autorių (V. Kavolis, A. J. Greimas, A. Škėma, žemininkų poezija). Kūriniai savaime vertingi ir provokuojantys diskusijai, bet trūksta išankstinio publikos, kuri turėtų juos suprasti, pasirengimo. Konteksto nesuvokimas nepadaeda ne tik pradedančiajam skaitytojui, bet dažnai ir mokytojui.

Daiva Dapkutė ne vienus metus dėstė lietuvių diasporos istorijos kursą, kurį aš pats esu išklausęs. Kaip iš jūsų perspektyvos atrodo studentų, kurie ateina iš mokyklos, patirtys permąstant, atpažįstant lietuvių diasporos vaizdą, apie jį diskutuojant? Ar galima matyti pokyčius – gal išlaisvėjimas, gal temos aktualumo neigimas?

**Daiva Dapkutė:** Matau dvi problemas. Viena daug platesnė: kiekvienais metais ateinančių studentų istorinės žinios vis prastesnės ir tai liečia ne tik diasporos, bet visos istorijos žinias. Pasaulio lietuvių suvokimo klausimas patenka į tą pačią

problemų kategoriją: tai humanitarinių mokslų padėtis vidurinėje mokykloje. Studijavusieji prieš penkerius metus ar anksčiau apie diasporos istoriją žinojo daugiau. Nemanau, kad juos mokykloje kitaip mokė, bet gal jie domėjosi, turėjo bendresnį išsilavinimą, bent jau žinojo kas yra „Santara-Šviesa“, „Margučio radijas“. Dabartiniai studentai neskiria migracijos bangų.

Mano optimizmas kasmet mažėja. Kodėl taip yra? Galbūt kalta ne tik vidurinė mokykla, toks menkas tėra ir visuomenės domėjimasis. Iš vienos pusės nuolat kalbame apie emigracijos pavojus, mažėjančią Lietuvą, iš kitos pusės bandome užsimerkti, lyg užsimerkus tos problemos neliks. Televizijoje daugybė laidų – „Emigrantai“, „Sėkmės istorijos“, „Kolumbai“ – bet kiek jos papildė mūsų visų žinias? Žinių nepadaugėjo, o greičiau sumažėjo. Gal jaunoji karta susiduria su emigracija ir pasaulio lietuvių istorija kitaip, per savo skausmingas patirtis... Psichologai geriau pasakytų. Galbūt diskutuoti reiktų ne apie diasporos, bet apskritai apie istorijos, humanitarinių mokslų padėtį.

**Domas Boguševičius:** Julijai tenka dirbti su jaunuomene. Koks jaunimo santykis: ar į lietuvių diasporos atstovą žiūrimą kaip į kokią bandomą natūralizuoti Prancūzijos kiną? Ar į šituos žmones žvelgiama kaip į turinčius bendras patirtis, šaknis, atpažinimo kodus, su kuriais susipažįstant drauge formuojasi ir jaunuolio savoji tapatybė? O gal mes išvis be reikalo kalbame? Gal jiems nereikia nieko?

**Julija Ladigaitė:** Kaip jaunas žmogus susitapatina su lietuvija, kada susitapatina ir kodėl? Kol jie nežino apie išėiviją, kol nepažįsta, kas tai yra, tol jiems neįdomu. Matau virsmą – kai susidomima ir klausimas aktualizuojasi, kai individualistas nori tapti bendruomenės dalimi. Pasijutęs bendruomenės dalimi supranti, kad toji bendruomenė platesnė, negu manei, ir tada neišvengiamai supranti, kad žmogus, gyvenantis JAV ar Australijoje, ar kitur, yra tavo brolis ar sesuo, kovoję dėl bendrojo gėrio, dėl to, kad tu galėtum būti laisvas, galėtum studijuoti universitete. Tas suvokimas, noras būti tokioje bendruomenėje man pačiai atvėrė išėivijos ir jos istorijos supratimą. Matau tą patį moksleiviuose.

Tame virsme yra svarbi asmeninė patirtis ir asmeninis ryšys. Tokio santykio užmezgimas stovyklose išėivijoje ar Lietuvoje neleidžia pamiršti, kaip esame susiję su tais, kuriems svarbi ta žemė, kurioje gyvename. Svarbus yra noras ieškoti bendros gerovės ne tik sau pačiam, bet ir bendruomenei, tautai. Tas asmeninis santykis ir patyrimas sujaukina emociškai ir negali to pamiršti.

**Domas Boguševičius:** Patirtiniai dalykai, kaip suprantu, formuoja ne tik vaizdą, bet ir vertes, į kurias atsiremia jaunimas. Domai, esi šiek tiek kitoje aplinkoje ir matai labai platų studentišką ratą. Koks tavo aplinkoje esančių žmonių pasaulio lietuvių vaizdas?

**Domas Lavrukaitis:** Lietuvių išeivijos vaizdas labai individualus ir paskiras, dažniausiai tai asmeninis santykis, nelabai sietinas su bendruomenėmis. Jei tėvai ar broliai išvažiavę į Skandinaviją ar Jungtinę Karalystę, tai iš to asmeninio santykio nebūtinai sužinoma, kad Londone yra lietuvių parapija, Osle veikia draugijos ar lituanistinė mokykla. Gal patiems išeiviams per mažai organizacijų arba šeimos nėra įsijungusios į bendruomenių veiklą?

Akademinėje aplinkoje panašiai, kaip lietuvių literatūros mokymasis mokykloje, kur A. Škėmos kūrybos analizei išeivija imama kaip fonas, nebandoma pateikti platesnio konteksto, intelektualinės, socialinės atmosferos, ryšių... Kalbant apie A. Škėmą, neminima „Santara-Šviesa“. Vaizdas fragmentuotas. Universitete skaitomas V. Kavolis, prie kurio parašyta: mąstytojas, išeivija, Šiaurės Amerika, ir viskas.

Paradoksas: kiekvienais metais į universitetą ateina žmonės, kurių žinių bagažas mažesnis, bet kiekvienais metais emigrantų daugėja. Kas darosi, kad mūsų tautos dalis užsienyje didėja, vis daugiau šeimų yra paveikiamos šių procesų, bet neatsiranda psichologinio prisirišimo ir paskatų domėtis tais dalykais.

Galbūt tai susiję su kolektyvinėmis traumomis? Pažiūrėjus, kaip elgiamės su kitomis traumomis - trėmimais, nepriklausomybės praradimu ar Holokaustu, - matyti, kad mūsų santykis ilgą laiką buvo šaltas, ir tik dabar keičiasi. Esame linke ne tvarkytis, o atmesti.

**Julija Ladigaitė:** Jei klaustumė apie dabartinės emigracijos istoriją: ar žmonės vadina tai istorija? Jie nevadintų to istorija, nes tai dabartis. Ar jie turi domėtis visų žmonių patirtimis, ar jiems svarbiau išvažiavęs tėtis arba teta? Jiems svarbiausias yra konkretus asmuo, o ne tai, ar jis įsijungęs į bendruomenes.

Dabartinės emigracijos negalime lyginti su ankstesnėmis bangomis, ypač su emigravusia dėl karo. Dabartinė emigracija tikrai yra traumuojantis patyrimas ypač dėl vaikų, kurių tėvai išvažiuoja. Bet tai nėra istorija, tai dabartis, tai vis dar vyksta.

Ta istorija, kuri pati įdomiausia ir pati patraukliausia, susijusi su tais žmonėmis, kurie emigravo, bet galvojo apie Lietuvą, kovojo... Jie penkiasdešimt metų gyveno įsteigę neegzistuojančios žemėlapyje valstybės ambasadą, bet bandė pasauliui įrodyti, kad šita valstybė yra. Lengviau susitapatinti ne per traumuojantį patyrimą, bet per suvokimą, kad tiems žmonėms, kurie emigravo, mes buvome labai svarbūs ir jie dėl mūsų stengėsi. Viena tos kartos dalis buvo idėjinė – rašė, veikė politiškai, kita – rėmė finansiškai. Šitie herojiški veiksmai įdomūs, man svarbūs, nes suvokiū, kad tai atėjo iki mano pačios patyrimo.

Bet jeigu kas nors išvažiuoja, ir tų žmonių labai daug... Taip, man skauda, matau nelaimingų žmonių aplinkui, bet tai dabartis. Jiems nelabai rūpi, kaip aš čia gyvenu, tai gal tegul važiuoja...



Jono Petronio nuotr.

**Egidijus Aleksandravičius:** Suprantu, kad dabartis yra tie 6-7 tūkst. išvažiavusiųjų, dėl to nereikia ieškoti sąsajų su istorija. Bet jei mes esame čia, neišemigravę, ir tai mūsų dabartis, kodėl mes turime domėtis valstybės atsikūrimo, didžiosios kunigaikštystės istorija? Man toks aritmetinis formulės sukonstravimas labai neaiškus. Kodėl dabartis užstoja interesą domėtis ta

migracija, kuri vyko šitomis bangomis, nors visų kitų istorijos klausimų dabartis neužstoja – tai ir Šimtmečio šventimas, „televiziniai komiksai“... Galite man atsakyti?

**Julija Ladigaitė:** Bandžiau atsakyti, kodėl žmogus dabar nepradedą labiau domėtis migracijos istorija, kai vis daugiau žmonių emigruoja... Ar tikrai žmogus domisi visai dalykais, kurie vyksta? Manau, tikrai ne visi domisi.

**Egidijus Aleksandravičius:** Gerai, bet kai kurie domisi. Moka mokesčius, per TV pumpuojamos laidos... Visokios – bet ne apie migraciją. Gyvenam su kitomis traumomis, su savo posovietizmu, savo fanatizmais, tikėjimais – dabartis yra. Visi praeities pasakojimai iš esmės kaip nors tvirtina mūsų gyvenimus, o migracijos dalis – ne. Nors 1936 metų gimnazistui buvo visiškai akivaizdu – ir emigracija jų laikais, gal ne tokia didelė banga, bet buvo, ir jiems buvo visai natūralu girdėti apie tai, kur tie lietuviai gyvena, kokios jų organizacijos, kokios šalys... Kodėl šiandien būtent migravimas yra išimtis?

**Daiva Dapkutė:** Man labai patiko vienas čia nuskambėjęs sakiny: negali domėtis tuo, apie ką nieko nežinai, kol nesusiduri su tuo. Prieš penkerius metus vienas studentas atėjo pas mane į kursą vien dėl to, kad dirbdamas Amerikoje, kur jokių giminaičių neturėjo, sugebėjo nuklysti iki Pensilvanijos ir ten pamatė bažnyčias, kapines su senųjų lietuvių antkapiais. Jis atėjo į kursą, nes norėjo sužinoti apie grynorius. Jam buvo įdomu, nes su jais susidūrė, pamatė. Kaip paaiškinti, kad šiuolaikiniai lietuviai daugybę metų gyvena Londone, bet niekada nėra buvę lietuvių bažnyčioje, niekada nesidomėjo, ar yra organizacijos, bendruomenės?

Kalbant apie traumines patirtis – tai daug platesnis dalykas. Kiek iš jaunų žmonių domisi savo šeimos istorija? Jei nesidomime savo gimine, tai nesidomėsime ir tuo, kas aplinkui, savo išėivija.

**Egidijus Aleksandravičius:** Mūsų dabartis yra irgi gluminanti – nebūtinai emigracija, bet kiti posovietiniai potroškiai, nuo patyčių iki empatijos dugno, ant kurio mes visi tupim... Negaliu savęs įtikinti, kodėl kuo nors nesidomima – nes visos dabartys mus supa, bet tik migracinės dabarties istorija tarytum neįdomi. Tik tie individai, kurie supranta, jog tik draugijinėje veikloje savo individualumą išskleidi, pradeda matyti šitą vaizdą.

Tai mokymo programų strateguotojų galvoms atrodo visai nepriimtina. Meilės Lukšienės skaitymuose prieš 15 metų pirmą sykį pateikiau faktą: tikrovė

rutuliojasi šitaip, o mūsų vadovėlinis pasakojimas į tikrovę tiesiog nereaguoja. Jei neištrauksime diasporinių dalykų į vadovėlį, sukursime šizoidinę būseną. „Karklo diege“ rašiau: mes gyvename kaip „Amerika pirtyje“, o pasakojame „Palangos Juzės“ istorijas. Mūsų pasakojimas apie pačius save taip smarkiai skiriasi nuo tikrovės, kad tiek senas, tiek jaunas jaučiasi blogai ir nežino dėl ko.

**Julija Ladigaitė:** Pritariu, kad pagrindinis istorijos tikslas – atspindėti tikrovę. Kodėl to nevyksta? Tai pernelyg skausminga. Žmogus, kuriam per daug skausminga pripažinti tam tikrus dalykus apie save, kuriam gėda, kuris jaučia kaltę, kad kažko nepadarė, nenori apie tai kalbėti. Istorijos nekalbėjimas apie emigraciją rodo, kad istorija yra nepakankamai tvirta ir nepasiruošusi kalbėti.

**Domas Boguševičius:** Martynai, kaip galėtų atrodyti diasporinės temos sugrįžimas į mokyklą? Jei istorikai šios temos išdėstyti nepajėgūs, tai gal perduoti tiems, kurie turi žodyną – filologams?

**Martynas Butkus:** Kodėl jaunas žmogus išėivijos tema nesidomi... Nenorėčiau kaltinti, kad jam neįdomu ir jis tapo prastesnis. Bendras kultūrinis ir psichologinis klimatas toks, kad jei šeimoje kultūra gan žemo lygio, ateini į mokyklą ir girdi mechaninius pasakojimus be individualaus santykio, be emocijos, tai tavo smalsumą dar labiau užgniaužia.

Nežinau, ar kas pasikeitė nuo Vasario 16-osios laikų ir 1936 m. A. Šapokos vadovėlio. Atrodo, tie penkiasdešimt metų sovietų imperijoje, kai geografinės Lietuvos ribos, regis, susiaurėjo, atėmė suvokimą, kad Lietuvos geografija daug platesnė.

Šiandien net kultūrinio elito sluoksniuose manoma, kad emigrantas – tėvynės išdavikas. Mes esame linkę menkinti, ir tai yra šios išvažiavusios masės trauma. Vasario 16-osios laikais emigracija mūsų valstybei nekėlė išlikimo klausimo: turėjome natūralų gyventojų prieaugį. Neturėdami iš ko pragyventi, kai kurie išvažiavo, bet palaikė ryšį, aprūpindavo likusius. Dabar išvažiavimas tarsi kenksmingas ir mes bijome apie tai kalbėti. Mokykloje tai, apie ką bijoma kalbėti, nutylima.

Kodėl istorija ir literatūra mokykloje negalėtų eiti lygiagrečiai? Kodėl literatūrinis pasakojimas labiau įtraukia moksleivį? A. Škėmos kūrinys randame individualų emocinį išvažiavusio žmogaus santykį su tėvyne, perėjimą iš agrarinės aplinkos į miestą, ir tai moksleivį emociškai užkabina. Kalbant apie B. Brazdžionį, H.

Radauską ar žemininkus, jų kūriniais analizuojant neskiriamas dėmesys tam, ar jie išėivijos nariai, ar ne.

Galbūt reiktų panaudoti literatūros kūriniais būdingą emocinį santykį ir per istorijos pamokas tiesiog pasakoti mažesnių grupių, individų istorijas, nesuplakant išėivijos į vieną masę. Grynorių istorija mums labai uždaras pasakojimas, asmeniškai nepaliečia. Pasakojimuose galėtų būti išėivio santykis su tėvyne, tai, kas darosi su jo tapatybe išvažiavus, ką reiškia jausti dvigubą tapatybę – Amerikos pilietis, tautybė lietuvis. Dabar, būnant Europos Sąjungoje, šios patirtys gali būti aktualios ir neišvykusiems iš Lietuvos.

Pasakojimai turi plėsti mūsų lietuviškumo įsivaizdavimą. Mes per siaurai suvokiame lietuvybę: ar lietuvis yra tas, kuris kalba lietuviškai? Antra trečia generacija praranda gebėjimą kalbėti lietuviškai, ir mes juos nurašome? Kai išbraukiame kitokio lietuviškumo galimybę, susiaurėja išėivijos vaizdas. Gali būti, kad žmogus lietuviškai nekalba, bet žino savo istoriją, Lietuva jam romantiška žemė, ir jį galima pakviesti grįžti, kurti mūsų bendruomenę.

Net būdami čia, nelabai gebame reflektuoti savo lietuviškumą, jis – natūraliai atsiradęs kontekstas, vos ne triukšmas. Ar daug žmonių natūraliai suvokia savo lietuvybę, gali ją reflektuoti, autentiškai išgyventi? Dipukams apsisprendimas buvo aiškus: išvažiavus daugumai nekilo klausimas, ką jie nori veikti. Bet jei lietuviška tapatybė silpna dar būnant čia, išvažiavęs žmogus patenka tarsi į smegduobę – nei savęs supranta, nei aplinkos. Lietuvybę susiauriname ir negebame įkontekstinti Vakarų pasaulio kultūroje.

**Domas Boguševičius:** Kai buvo paruošta tautinės mokyklos koncepcija, buvo išsakyta mintis, kad savoji lietuviška kultūra negali egzistuoti be santykio su kitomis kultūromis, tautinė kultūra nesivysto izoliuotoje terpėje. Meilė Lukšienė rašė: keitėsi žmonės valdžioje, ir kažkuriuo metu koncepcijos kūrėjams imta priekaištauti, kad jų tautinės mokyklos koncepcija perdėm globalistinė, per mažai tautiška. Būtų įdomu analizuoti, kada įvyko tas didysis pertrūkis?

**Egidijus Aleksandravičius:** Pasaulio geografinė vaizduotė prasta. Iš sovietų išėjome su savo narvu – atsikabinome nuo sovietinės imperijos, bet narvą tebesinešiojame. Gal būtent visuotinės istorijos nežinojimas neleidžia ir lietuviškumą ten patalpinti?

**Martynas Butkus:** Kad suvoktum išėivijos patirtis, turi turėti stiprią vaizduotę ir



gebėjimą įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Todėl svarbus literatūros pasakojimas: tapatiniesi su herojumi, bandai jo akimis pamatyti realybę, ug dai gebėjimą suprasti kitus...

**Egidijus Aleksandravičius:** Kiek tais lygiagrečiais – istorijos ir literatūros – keliais einant prasiplečia vaizduotė? T. Venclovai buvo užduotas klausimas: ar jūs matote pavojų dabartiniam lietuviškumui? Jis atsakė: „Ne, nematau pavojaus lietuviškumui, matau pavojų lietuvių žmogiškumui.“

Straipsnis spausdintas žurnalo „Pasaulio lietuvis“ 2018 m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. nr. 8-9/569.

Mielai pasidalysime žurnale skelbiamais tekstais ir nuotraukomis, tik prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

SPAUDOS,  
RADIJO IR  
TELEVIZIJOS  
RĖMIMO  
FONDAS

